

СУГЛАСНИЦИ Л И Љ У ГОВОРУ ПЛАВСКО-ГУСИЊСКЕ ЗОНЕ

ДРАГО ЂУПИЋ

UDC 808.61-087 (497.16)

Країшак садржај. Говори се о артикулацији наведених сугласника на подручју Плава и Гусиња (у Црној Гори) и констатује се да је она углавном поремећена, тако да се оба свде на палатализовано *л* односно веларизовано *љ*. То је дијелом резултат утицаја сусједних албанских говора.

Кључне ријечи: латерали, палаталност, веларизација, Плав, Гусиње.

У једном чланку прије петнаестак година, у зборнику посвећеном шездесетогодишњици живота Милке и Павла Ивића, осврнуо сам се на судбину латерала у говорима Црне Горе.¹ Овом приликом ћу нешто рећи о артикулационим вриједностима ових гласова у плавско-гусињској говорној зони, која, иако посебно због састава становништва, не чини кохерентну дијалекатску цјелину, ипак, управо због мијешања тог становништва има језички израз који се на неки начин може сматрати говорном цјелином. На једној страни је православно становништво, поријеклом у највећем броју из Куча, али је примило и неке говорне особине сусједних Васојевића и донијело особине говора из других крајева Црне Горе, а на другој страни су муслимани, већина такође поријеклом из Куча, чији говор, исто тако, није ван утицаја Васојевића.

Гледано у цјелини, у овој зони је често помијешана артикулација сугласника *л* и сугласника *љ*, па се јавља палатализовани глас, чију вриједност обиљежавамо графемом *л'*. Палатализовани и палатални латерал овдје, наиме, има вриједност коју ови гласови имају у говору Зете,² с том разликом што се у овом комплексу ипак поред *л'* и *л* чују и гласови *л* и *љ*, и код православног и код муслиманског становништва. Тако имамо:

л: *йчѐла/чѐла, млицѐко, вѐлѧ* (Гпл), *кѝсело, бѝло, велѝ, уселѝо/уселѝцо, рѧдѝле, ѝџѝѝѝле, Илѝћ* и сл.;

љ: *баѝаљѧн, љѧди, шљивѧвѝца, шљѝва, љѧб, мѝшљѧње, ѝрољѧће, љѧџкѝ 'љѧдски' (одр.), љѧџѝѝ, изљѧбѝли се, вѧљу 'велим', уљѧѝд**, и сл., мада је и ово, код истог информатора, понекад сведено на *л'*, тако да нема законитости о диференцијацији ових сугласника.

¹ Уп. Д. Ђупић, *Латерали у говорима Црне Горе*, ЗФЛ XXVII—XXVIII, Н. Сад, 1984—1985, 813—816.

² Уп. Д. Ђупић, *Прељед ѓлавниџих особина ѓвора Зете*, Јужнословенски филолог XXXIII, Београд, 1977, 265—284.

Латерали поремећене артикулације могу се свести на следеће категорије:

а) *л* испред *е*: *л'е̇й̇ир* 'лепир', *л'е̇ни̇а* 'мотка за трешење ћилима', *ш̇ел'е*, *ш̇ел'е̇й̇ина*, *ш̇л'е̇* 'гло', *сл'ез̇ина*, *ш̇ил'е̇н̇и̇*, *з̇ел'ен* 'зеленило, салата', *з̇ел'ен/зел'ен* 'зелен', *бл'ес̇аво*, *вол'е̇о*,³ *вол'е̇ла*, *кл'е̇чим*, *кл'е̇чи̇и̇е*, *л'е̇ж̇и̇мо*, *л'е̇ла/л'е̇ла*, *л'е̇и̇а*⁴ 'легао', и сл. Тако је и испред *а*, *одавл'а̇н*, *о̇икл'а̇н* 'одакле', *искл'а̇н* 'одакле' и сл., јер је *а* блиско вокалу *е*;

б) *л* испред *и*: *л'ис̇и̇ца*, *л'и̇цек* (код муслимана и *л'ик*⁴), *л'ис̇ац/л'ис̇ац*, *ил'ис̇та*, *кр̇е̇ш̇и̇л'и̇ца*, *и̇ул'и̇ца* 'дугме', *кол'и̇ба*, *кл'и̇це̇ш̇и̇а* (код муслимана и *кл'и̇ш̇и̇а*), *кр̇ил'и̇ка* 'крпљавина', *би̇цел'и̇* (код муслимана и *би-л'и̇*), *л'и̇це̇йо* (код мусл. и *л'и̇йо*), *л'и̇цев̇и̇* (код мусл. и *л'и̇ви̇*), *в̇ел'и̇ки̇*, *ов̇ол'и̇ко̇*, *кол'и̇ко*, *и̇ол'и̇ко̇*, *и̇обил'и̇ се*, *у̇кр̇ал'и̇*, *ф̇ал'и̇* 'недостаје', *зал'и̇це̇й̇и̇и̇* (код мусл. и *зал'и̇и̇и̇и̇*), *о̇ж̇ул'и̇и̇/о̇ж̇ул'и̇и̇и̇*, *ул'и̇ци̇ћ̇ало* 'излистало', итд.

в) Забиљежили смо и веларизацију сугласника *л*: *ма̇ло*, *би̇ло*, *мла̇д*, *сти̇а̇лно*, *л̇ук*, и сл., али и у таквим примјерима напоредо се налази и на *л* и на *л*, па имамо и: *ма̇ло*, *би̇ло*, *мла̇д*, *сти̇а̇лно*, *л̇ук* и сл. Интересантна је веларизација *л* код неких презимена: *Коб̇и̇ли̇ћ*, *Ч̇ели̇ћ*, *Ми̇л̇де̇ви̇ћ*, али се јављају и презимена са палатализованим *л*: *Бал'идем̇и̇ћ*, чак и *Л̇а̇чкови̇ћ*, вјероватно аналогно презименима: *Кел'анови̇ћ*, *Ш̇ал'анин*, или: *Бал'и̇ћ*, *Л̇е̇цал'и̇ћ*, *М̇ркул'и̇ћ*, *У̇л'е̇ви̇ћ*, а налазимо и *Прел'в̇уки̇ћ*. Овакав изговор ових презимена код муслимана има и православно становништво;

г) *л* испред *а* у посебним случајевима: *с̇в̇ирал'а*, *Ф̇а̇д̇ил'а*, *Б̇ам̇ил'а* (према *Ф̇а̇дил*, одн. *Ф̇а̇дил*, *Б̇амил*, каткада са кратким силазним акцентом на другом слогу и дугим првим: *Ф̇а̇д̇ил*, *Б̇ам̇ил*);

д) *љ* испред *е* и *и*: *л'е̇и̇о*, *ш̇и̇и̇л'е̇и̇а*, *вес̇ел'е*, *ир̇бл'е*, *ш̇ел'е*, *у̇л'е*, *заробл'еник*, *сл̇д̇мл'ен*, *д̇убл'е*, *несас̇и̇л'ена* 'несастављена', *дри̇цемл'е̇ш* (код мусл. и *др̇имл'е̇ш*) 'дријемаш', *д̇убл'и̇*, *род̇и̇и̇ел'и̇*, *и̇оди̇цел'и̇и̇/и̇оди̇цел'и̇и̇* и сл.;

ђ) *љ* испред *а*, *о*, *у*: *Д̇ел'анин*, *Л̇а̇и̇и̇ћ/Л̇а̇и̇и̇ћ*, *ил'а̇да*, *чел'а̇де*, *Ал'о/Ал'о̇*, *Сал'о/Сал'о̇*, *Сул'о/Сул'о̇*, *уч̇и̇и̇ел'оф* 'учитељев', *л'у̇и̇*, *кл'у̇цавац* 'дјетлић', *Л̇у̇цо/Л̇у̇ци̇о̇*, *кл'у̇ч*, *кл'учани̇ца*, *л'уска*, *л'убаф/л'убаф/л'убав/л'убав*, *л'у̇ди* итд.

Као што сам рекао, консонант *л* се и веларизује испред самогласника задњег реда, али не увијек. Видјели смо да се веларизује код презимена и гдје би се очекивала палатализованост (нпр. *Челић*). То је, свакако, утицај албанскога језика.

Није могуће утврдити систем који би показивао када се *л* веларизује, јер се то дешава не само испред самогласника задњег реда, него и испред *е* и *и*. Што је најинтересантније, код истог информатора може се чути и палатализовано и веларно *л* у позицији испред *е* и *и*, као што се може чути веларизовано *л* испред осталих самогласника. Једино су артикулације код презимена устаљене: зна се, наиме, да ли је одређено

³ Код муслимана се повремено налази на екавске ликове: *вол'ео*, *деца*, *донео* и сл.

⁴ Икавске форме се јављају у говору муслимана на овом подручју, о чему в. у мом раду *Икавизам у ђусињском говору*, Македонски јазик XXXII—XXXII, Скопје 1981—1982, 723—726.

Све у свему, опозиција међу овим сугласницима често је поремећена, можда нешто више код муслимана, који ређе имају диференцирану артикулацију *л* и *љ*. Јасно је зашто се *л* палатализује испред вокала предњег реда, јер ти вокали у себи садрже извјесну палаталност, те тако утичу на претходни сугласник *л*, као и у већини словенских језика. Да је то тако потврђује нам овдје и сугласник *к* када се нађе испред *е* односно *ѐ*: *к'еш/ка̋д* (К'е ћеш дој?).⁵ Али палатализовање испред самогласника задњег реда, испред сугласника и на крају ријечи не може се објаснити другачије него да је то утицај албанског језика. Међутим, веларизација *л* испред самогласника задњег реда у већем степену је изражена код православног становништва, па се то уклапа у општу српску дијалекатску артикулацију *л* у овим позицијама, те се не би морало говорити о утицају албанског језика. Други је случај са веларизацијом *љ*, у ма ком положају, гдје се може говорити о албанском утицају, јер је тако у свим приалбанским говорима у Црној Гори, тј. у Кучима, Братоножићима, Мркојевићима и у плавско-гусињској зони.

Београд

Драго Ђупић

СОГЛАСНЫЕ *Л* И *Љ* В ГОВОРАХ ПЛАВСКО-ГУСИЊСКОЙ ЗОНЫ

Резюме

На територији Плава и Гусине (северо-источнајча часть Черногории) артикулация согласных: *Л* и *Љ* чаще всего сводится к *Л'* (палатализованное *Л*); *Л* и *Љ* чаще слышатся в говоре православных жителей; точно так же у этих жителей чаще, чем у мусульман, появляется и *Љ'* (*Л* веларизованное). Необычной является веларизация *Л* перед *Е* и *И* в некоторых фамилиях, а также и веларизация согласного *Љ*. Все это, вероятно, является следствием влияния соседнего албанского языка.

⁵ Уп. о овоме: П. Ђорђевић, *Белешке о гусињском говору*, Задужбина Луке Ђеловића Требињца, Београд, 1933/34, 185, гдје наводи и примјере: *к'ер*, *к'ѐо*, *к'ѐнѐ* 'хтједне'.